

Pregledni naučni članak / Review Scientific Article

Primljen / Received: 18.12.2019.

UDK: 654.7:94(620).03

**UPRAVNI STATUS I ORGANIZACIONA STRUKTURA KADILUKA
ŠABAC**

**ADMINISTRATIVE STATUS AND ORGANIZATIONAL STRUCTURE
OF KADILUK ŠABAC**

Prof. dr. Edin Ramić

Fakultet za upravu
Univerziteta u Sarajevu
edin.ramic@fu.unsa.ba

Sažetak

U radu je predstavljen upravni status i administrativno-upravna organizacija Kadiluka Šabac (Bögürdelen) u vrijeme Osmanskog carstva. U uvodnom dijelu dat je kratak pregled upravno-teritorijalne organizacije Sandžaka Zvornik u čijem sastavu se nalazio teritorij Kadiluka Šabac, a zatim je predstavljena upravna organizacija Kadiluka Šabac kroz ukupno vrijeme njegovog postojanja od 1521. godine pa do kraja Osmanske uprave na ovim prostorima.

Ključne riječi: Kadiluk Šabac, sandžak, ejalet, nahija, uprava

Summary

The paper presents the administrative status and administrative organization of Kadiluk Šabac (Bögürdelen) during the Ottoman Empire. The introductory part gives a brief overview of the administrative-territorial organization of Sandžak Zvornik, which comprised the territory of Kadiluka Šabac, and then presented the administrative organization of Kadiluk Šabac throughout its existence from 1521. until the end of the Ottoman rule in this region.

Keywords: *Kadiluk Šabac, sandžak, ejalet, nahija, administration*

UVOD

Tridesetih godina XVI stoljeća nastale su značajne promjene u teritorijalnom opsegu i administrativnoj podjeli Zvorničkog sandžaka. Teritorij na kojem

je osnovan Zvornički sandžak obuhvatao je još od ranije tri kadiluka: *zvornički*, *srebrenički* i *brvenički*, koji su, najvjerovatnije, istovremeno bili i osnovani, a koji su prvobitno činili zapadni dio Smederevskog sandžaka. Početkom treće decenije XVI stoljeća osnovan je i *Šabački* kadiluk, tj. 1521. godine, čim su Osmanlije definitivno osvojili taj utvrđeni grad, kao četvrti kadiluk u tome sandžaku. Zatim je nešto prije 5. marta 1572. godine bio osnovan i kadiluk *Krupanj*, kada se u izvorima prvi put spominje. Nekako u isto vrijeme u sjevernom bosanskom Podrinju, odnosno Posavini, koje je dotle moglo pripadati Zvorničkom kadiluku, formirana su još tri kadiluka: *Memlehateyn* (dvije Tuzle), *Gračanica* i *Bijeljina*. Najvjerovatnije je da su sva tri ta teritorijalno povezana kadiluka u Posavini i Posprečju, kao i kadiluk *Krupanj*, bili formirani istovremeno. Prema tome, sjeverno područje tog sandžaka na bosanskoj strani bilo je izdvojeno iz Zvorničkog kadiluka prije marta 1572. godine, kao što je prije tog datuma bilo izdvojeno i svo područje na desnoj strani Drine iz Srebreničkog kadiluka i formiran *Krupanjski* kadiluk, između *brveničkog* i *šabačkog*. Tako je prije sredine druge polovine XVI stoljeća u Zvorničkom sandžaku bilo uspostavljeno upravo osam kadiluka, od kojih tri na srbijanskoj: *Brvenik*, *Krupanj* i *Šabac*, a pet na bosanskoj strani sandžaka: *Srebrenica*, *Zvornik*, *Tuzla*, *Gračanica* i *Bijeljina*, premda se, dakle, Srebrenički kadiluk prije osnivanja *krupanjskog* protezao dobrim dijelom i na desnoj strani Drine. U kasnijem periodu, u drugoj polovini XVII i tokom XVIII stoljeća, u okviru Zvorničkog sandžaka nailazimo i na *kadiluk Jadar* i *Ptičar* (Loznica).

1. UPRAVNA ORGANIZACIJA KADILUKA ŠABAC (BÖGÜRDELEN)

Dok su pojedine gradove Osmanlije napuštali, druge su ponovno gradili. Tako su u Zvorničkom sandžaku sagradili četiri nova grada na Savi, toj važnoj komunikaciji sa zapadnim zemljama, i to Šabac, Noćaj, Novi i Brčko, da im služe kao uporišta za dalja osvajanja. Šabac je podignut još u drugoj polovini XV stoljeća, a ostala tri nastala su između 1521. i 1548. godine.¹ Kadiluk *Bögürdelen* (Šabac) osnovan je, bez sumnje, odmah po definitivnom zauzeću Šapca (1521.). Prvi put se spominje 1528. godine, kada je šabački kadija izdao svoje potvrde u vezi sa zakupom nekih mukata u Šapcu. Iz istog izvora se ujedno vidi da su tome kadiluku osim Šabačke nahije pripadale još nahije Gornja i Donja Mačva.

¹ Handžić, Adem, *Grad Šabac i njegova nahija u prvoj polovini XVI vijeka*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, IV, Tuzla, 1960., str. 95-96.

1.1. Nahija Šabac

U predosmansko doba Šabac se spominje pod imenom Zaslon, a u njegovoj bližoj okolini, koju je obuhvatala kasnija nahija, spominje se mali broj toponima. Šabac se nije nalazio na glavnom putu, pa tuda nisu prošli putopisci XVI soljeća, kao ni Evlija Čelebija. Srednjovjekovni grad Zaslon spominje se prvi put 16. aprila 1454. godine.² On je i prije osmanskog osvojenja predstavljao važnu stratezijsku tačku. Kada su Osmanlije pokorili Despotovinu (1459.), osvojili su i Zaslon, te su u njegovoj blizini godine 1470./71., izgradili novi grad, da im štiti prodiranja preko Save.³ Taj grad Osmanlije su nazvali *Bögürdelen* (probijač boka).⁴ Da bi obezbijedio južne oblasti, ugarski kralj Matija Korvin opsjeda Šabac i zauzima ga u februaru 1476. godine. Šabačka utvrda je, od tada, sa Beogradskom, Srebreničkom i Jajačkom banovinom činila barijeru daljem osmanskim osvajanju. Kada je Sulejman Veličanstveni pošao na Beograd, udario je preko Čačka prvo na Šabac i zauzeo ga 1521. godine, a zatim, prešavši Savu, produžio na Zemun, Slankamen i Beograd.⁵ Šabac je od tada ostao definitivno u osmanskoj vlasti, te je dobio još veći stratezijski značaj nego što je imao ranije.

² Navedenog dana dubrovačko Malo vijeće određuje Ratka Operšu sa još dvojicom građana da rasprave nekakav spor na traženje Mihoča Vučića „u Zaslonu“. (Dinić, Mihailo, *Srpske zemlje u srednjem veku*, Beograd, 1987., str. 49.)

³ U nauci je preovladalo mišljenje da se stari Zaslon nalazio na prostoru današnje tvrđave. Međutim, arheološkim iskopavanjima došlo se do podataka koji negiraju ova tvrđenja. Stoga, stari Zaslon treba tražiti na nekom drugom mjestu. Prije svega zbog činjenice da u današnjem starom gradu, u tvrđavi, nije – tokom višegodišnjih arheoloških radova i istraživanja, nađen nikakav materijal porijeklom iz prahistorije, antike ili srednjeg vijeka. (Jevtić, M. – Vasiljević, M., *Šabačka tvrđava i postanak grada*, u Šabac u prošlosti, I, Šabac, 1970., str. 405-406)

⁴ U ovo vrijeme se javlja i naziv Šabac. Termin „Šabac“ prvi je zabilježio Antonio Bonfini (1495.), smatrajući da je riječ „Šabac“ turskog porijekla i da ona na turskom znači „nešto čudesno lijepo“. Bonfini, inače Italijan iz Askolija, bio je ugarski historiograf krajem XV stoljeća. Došao je u Ugarsku 1486. godine i osim spisa i dokumenata, u svojim djelima koristio se i usmenim svjedočanstvima očevidaca. (Marković, Tatjana, *Arhitektonsko nasleđe grada Šapca*, Šabac, 1996., str. 11) Ime „Šabac“ dolazi, vjerovatno, od značenja Savac, tj. mjesto pored Save, a u stranoj leksici Savacium – Sabacizium – Sabacz. (Nešković, Violeta, *Kalendar događaja i ustanova Šapca*, Šabac, 1994., str. 4) O porijeklu i etimologiji termina Šabac više vidjeti u Jevtić – Vasiljević, *Šabačka tvrđava i postanak grada*, str. 407-408.

⁵ Jireček, Konstantin, *Istorija Srba*, II, (prev. Jovan Radonić), Beograd, 1952., str. 411.

Najvjerojatnije je da su Šabačka nahija, a ujedno i kadiluk, osnovani odmah poslije 1521. godine. Prvi spomen Šapcu i njegovim posadama, koje su se sastojale od *mustahfiza*, *martolosa* i *azapa*, datira iz 1527. godine. Malena varošica kao gradsko podgrađe spominje se prvi puta 1533. godine. Te godine uopšte se ne spominju timari šabačkih posada, znači da te godine nisu bili uspostavljeni mustahfizi timarlike toga grada, nego su tu, vjerovatno, djelovali oni iz Zvornika. Dokle god je Šabac sa okolinom predstavljao granično područje, to jest sve dok Osmanlije nisu definitivno osvojili Srem, Šabac su čuvali graničari. U graničare su spadali *azapi*, *martoloz*i, *gunulije*, *bešlije* i drugi rodovi koji su rijetko posjedovali timare, već su najčešće bili *ulufedžije*, tj. primali su platu u novcu.⁶

Šabačka nahija spominje se prvi put u vlaškom defteru oko 1527./28. godine, ali je ona svakako osnovana odmah poslije 1521. godine. Po teritorijalnoj rasprostranjenosti, ona je bila jedna od najvećih nahija u Zvorničkom sandžaku. Od nje po broju sela bio je veći samo Brvenički kadiluk. Šabačku nahiju je sa sjevera omeđavala Sava, i to počevši nešto sjevernije od Šapca pa nizvodno do Skele, odnosno Kupinova. Na sjeveru se graničila sa nahijom Donja Mačva. Dalje se protezala na jugoistok i graničila se sa nahijom Gornjom Mačvom. Kod sela Bela Reka i Trbosilja graničila se sa nahijom Ptičarom. Granica se dalje protezala na jug prema rijeci Jadru i istoimenoj nahiji, a djelimično je i prelazila Jadar, jer se u njenim granicama nalazilo selo Ravnaja, na lijevoj strani Jadra. Na jugu je još obuhvatala poriječje Tamnave s jedne i druge strane, gdje se graničila s nahijom Rađevinom, zatim se protezala na istok gotovo do Kolubare, odnosno do granice Smederevskog sandžaka.⁷

Najbrojnije stanovništvo 1528. godine bili su Vlasi, koji su naseljavali 60 sela. Oni su poslije osmanskog osvojenja zauzeli opustjele zemlje. U to vrijeme Vlasi su u Zvorničkom sandžaku bili podijeljeni u 20 knežina. U Šabačkoj nahiji oni su sačinjavali tri velike knežine. Do 1533. godine, Vlasi prelaze na zemljoradnju, odnosno ukinute su bile njihove povlastice i od slobodnih seljaka postali su raja vezana za zemlju. U Šabačkoj nahiji 1533. godine spominju se osim varoši još 68 sela i 11 mezri (obrađivo zemljište – ustvari, selište sa određenim granicama i izvjesnim tragovima ranijeg naselja). Te mezre naseljavanjem postaju ponovo sela. Godine 1548. Šabačka nahija ima 100 sela.⁸

---

⁶ Handžić, A., *Grad Šabac i njegova nahija u prvoj polovini XVI vijeka*, str. 99-100.

⁷ Ibid, str. 108.

⁸ Ibid, str. 112.

Učvršćivanjem osmanske vlasti, podgrađe se brzo razvija u kasabu, koja je 1548. godine imala 11 mahala, od kojih 10 muslimanskih i jedna kršćanska. Sve te mahale, osim kršćanske, nazvane su po imenima svojih osnivača. Šabac je te 1548. godine imao 178 kuća, od kojih 141 muslimansku i 37 kršćanskih. Od zanatlija spominju se *čizmadžije, nedžeri, kovači, krojači, brijači, sarači, mutapi, kasapi, ćurčije, pekari, katibi* i trgovci. Od vojnih i vojnoupравниh lica, u kasabi su stanovali: dva čauša, jedan subaša i šest azapa. Crkva se ne spominje, pa vjerovatno nije ni postojala. Međutim, postojale su četiri crkve u selima te nahije (Radovašnici, Kamenici, Kaoni i Krivaji). Sredinom XVI stoljeća Šabac nije bio samo najveći grad Zvorničkog sandžaka na Savi, nego je uzvodno od Beograda predstavljao i drugu skelu po važnosti. Kasaba Šabac je 1548. godine dolazila na peto mjesto po veličini u Zvorničkom sandžaku, dok je grad po strategijskoj važnosti bio na drugom, odnosno na trećem mjestu. U drugoj polovini XVI stoljeća, razvoj šabačke kasabe i porast stanovništva bio je znatno usporen. Do 1600. godine stanovništvo je poraslo samo za 60 kuća. Neke manje mahale su spojene, pa ih je sada bilo samo sedam (u odnosu na 11 u 1533. godini).⁹

U ovom periodu islamizacija nije zahvatila sela šabačke nahije. Spominju se samo pojedinačni slučajevi. To vrijedi i za ostale nahije u zapadnoj Srbiji koje su pripadale Zvorničkom sandžaku. Proces islamizacije nešto više je zahvatio nahije prema Drini. U šabačkoj nahiji postojao je jedan red povlaštenih lica, samo oni nisu služili javnoj sigurnosti i odbrani kao derbenžije, martoloz i muselemi, nego rasonodi (sportu). To su bili *sokolari (bazdari)*. Lov sa sokolima bio je tada, kao i kasnije omiljen i raširen način rekreacije viših slojeva društva. I inače, pravo lova je bila privilegija i statusni simbol, prilika da se pokaže raskoš odjeće i oružja. Lov je bio imitacija rata, dobro osmišljene ratne igre, koja je pripremala viteza za rat u fizičkom i u psihološkom pogledu.¹⁰ U nahijama gdje je bilo sokolara postojao je, obično, i po jedan njihov starješina (*čakirdžibaša*). U Zvorničkom sandžaku postojalo je 1548. godine 17 sokolara. U Brveničkoj nahiji bilo ih je sedam, u jaderskoj dva i u šabačkoj osam sokolara.¹¹

⁹ Ibid, str. 103-107.

¹⁰ Cummins, J., *The Hound and The Hawk. The Art of Medieval Hunting*, Phoenix Press, 1988., str. 2-8.

¹¹ U Osmanskom carstvu sokolari i jastrebari pripadali su kategoriji raje sa posebnim statusom, jer su na osnovu svojih dužnosti bili oslobođeni nekih poreza, a regrutovani su iz reda domaćeg stanovništva. Njihove obaveze su se sastojale u tome da svake godine nabave i odgoje određeni broj sokola i jastrebova za potrebe dostojanstvenika. (Miljković-Bojanić, Ema, *Smederevski sandžak 1476.-1560.: zemlja – naselja – stanovništvo*, Istorijski institut, knj. 46, Beograd, 2004., str. 266-268.)

U opisu Bosanskog pašaluka, nastalom negdje poslije 1624. godine, za Šabac se navodi da ima četiri male kule i tvrđavu sa malobrojnomo artiljerijom. Također, u istom opisu je zabilježeno i to da se u tvrđavi i varoši nalazi oko 800 kuća.¹² Naselje koje se prostiralo kraj tvrđave imalo je i u XVII stoljeću, kao i u ranije vrijeme, status kasabe, što znači da je moralo imati bar jednu džamiju, mekteb, eventualno – hamam, han ili karavan-saraj, te niz dućana, tj. čaršiju, i druge ustanove koje su mu davale obilježja muslimanske kasabe. Naime, činjenica da je u kasabi bilo, u prve tri decenije XVII stoljeća, šest muslimanskih mahala, u kojima su ukupno evidentirana četiri imama i tri mujezina, ukazuje na postojanje bar četiri mjesta za molitvu muslimana, tj. bar jedne džamije i tri mesdžida. Za Šabac su u ovom vremenu karakteristični i mostovi, koji su, imamo li u vidu činjenicu da su tvrđava i podgrađe tad opkoljeni vodenim rovom, bili brojni. U sastav Šapca, tj. u sastav tvrđave i kasabe pod njom, ulazilo je i pristanište na Savi. Na pristaništu su se nalazile, kao što je uopšte i bilo uobičajeno, sve one zgrade koje su omogućavale njegovo normalno funkcionisanje: skladišta i magazini, carinarnica, prostorije za popravku brodova i dr.¹³

Već na osnovu samog statusa Šapca da se zaključiti da je on bio naseljen stanovništvom koje se isključivo ili pretežno bavilo gradskom privredom, tj. zanatima i trgovinom. Većina stanovništva Šapca tokom XVII stoljeća bili su muslimani. Kršćana je bilo malo, i oni su većinom imali status mostara, pa su zbog toga bili oslobođeni i pojedinih nameta. Teritorijalne promjene u Šabačkoj nahiji tokom XVII stoljeća, zbog nedostataka izvora, nije moguće pratiti, ali je izvjesno da sve do Bečkog rata nekih bitnijih izmjena nije ni bilo. Broj sela, tokom prve tri decenije XVII stoljeća, prelazi stotinu, a javlja se i veliki broj novih mezri, koje će, vremenom, prerasti u sela. Sa sigurnošću se može tvrditi da je stanovništvo Šabačke nahije bilo, tokom XVII stoljeća, u stalnom porastu. O broju muslimanskog stanovništva, na širem području nahije, ne može se preciznije ništa reći zbog nedostataka izvora. Na prostoru cijele nahije najrazvijenija privredna grana bila je zemljoradnja, potom vinogradarstvo, stočarstvo, pčelarstvo i voćarstvo.¹⁴

¹² Rački, Franjo, *Prilozi za geografsko-statistički opis Bosanskog pašaluka*, Starine, XIV, Zagreb, 1882., str. 187.

¹³ Pristojba na prijelaz preko Save koji se tu obavljao iznosila je, početkom XVII stoljeća, 12.700, a carina od robe koja se tu prodavala 14.000 akči, što znači da je Šabac bio ne samo značajno tranzitno središte, već i mjesto koje je i samo trošilo velike količine robe. (Zirojević, Olga, *Šabac i njegova nahija od 1600. do 1683. godine*, u *Šabac u prošlosti*, Šabac, 1970., str. 258, 261, 263)

¹⁴ Zirojević, O., *Šabac i njegova nahija od 1600. do 1683. godine*, str. 262, 266-268, 271-272.

U razdoblju od 1683. do 1739. godine, Šabac i Šabačka nahija triput su se našli u vrtlogu velikih i dugih ratova između Austrije i Osmanskog carstva. U dva navrata u ovom periodu Šabac je dolazio u posjed Austrijanaca, u kraćem periodu tokom rata od 1683. do 1699. godine, i više od dvadeset godina u dužem periodu (od 1718. do 1739. godine). Osvojenje Beograda, septembra 1688. godine od strane austrijske vojske, silno je odjeknulo u Evropi. Poslije ovoga, Osmanlije su bez borbe napustili Šabac. Ubrzo poslije osvojenja Beograda i Šapca, osvojen je i Zvornik, koji je zajedno sa Šapcem predstavljao značajnu tvrđavu u sistemu osmanske odbrane u Podrinju. Međutim, već 1. augusta 1689. godine Zvornik je ponovno u osmanskoj vlasti, a poslije osvajanja Beograda (8. oktobra), Austrijanci napuštaju i Šabac. Krajem januara 1699. godine zaključen je mir u Karlovcima, a svaka strana zadržala je za sebe one oblasti koje je držala u trenutku sklapanja mira (*Uti possidetis*). Tako se Šabac, sa cijelom svojom nahijom, po Karlovačkom miru ponovno našao pod osmanskom vlašću, tj. u okviru Zvorničkog sandžaka.¹⁵

Od 1699. do 1718. godine Šabac se i dalje nalazio u rangu kasabe i u njemu su postojali razni esnafi. Godine 1716., krajem augusta, u novom austrijsko-osmanskome ratu, austrijska vojska je prodrila do Šapca, pri čemu je spalila šabačku varoš, međutim, grad ipak nije pao. Tek su padom Beograda u austrijske ruke (16. augusta 1717.) osmanski vojnici napustili šabačku tvrđavu i povukli se prema Zvorniku. Osmansko carstvo bilo je prisiljeno da u Požarevcu 1718. godine sklopi nepovoljan mir, po čijim odredbama su Šabac i Šabačka nahija potpali pod Austriju. Austrijska vlast u Srbiji, pa prema tome i u Šapcu i Šabačkoj nahiji, trajala je nešto više od dvadeset godina, od 1718. do 1739. godine. Sva Srbija je u to vrijeme bila podijeljena, u upravnom pogledu, na *distrikte* (okruge). Kako se područje distrikta poklapalo sa teritorijom ranijih nahija, to su Šabac i Šabačka nahija činili poseban okrug – *Šabački distrikt* (Schabaczer District), koji se katkada u izvorima nazivao i Šabačko-jadarskim, jer se broj distrikta vremenom povećavao ili smanjivao (u početku ih je bilo devet, a poslije i više, ali ne više od petnaest). Na čelu svakog distrikta nalazio se *provizor* (profos), a predsjednik Beogradske administracije (praeses Administrationis) stajao je na čelu svih distrikta (okrug).¹⁶

Prema jednom popisu pograničnih nahija Srbije poslije Požarevačkog mira, šabački distrikt je 1718. godine imao 74 naseljena mjesta, sa ukupno 886 kuća,

¹⁵ Veselinović, Rajko, *Šabac i Šabačka nahija (distrikt) od 1683. do 1739. godine*, u Šabac u prošlosti, I, Šabac, 1970., str. 283, 286, 289, 293, 295.

¹⁶ Ibid, str. 295, 297, 301-302.

i svega četiri nenaseljena. Tako se ovaj distrikt brojem domova nalazio ispred svih drugih okruga u Srbiji.¹⁷ Ubrzo poslije zaključenja Požarevačkog mira 1718. godine, sva muslimanska imanja u Šabačkom distriktu podjeljena su srpskom stanovništvu. Ta dioba bila je završena do 1721. godine.¹⁸ Austrijska vlast u Šabačkoj nahiji potrajala je do novog austrijsko-osmanskog rata, koji je okončan potpisivanjem mira u Beogradu 18. septembra 1739. godine. Druga tačka sklopljenog ugovora odnosi se na Šabac: šabačka tvrđava vraća se Osmanskom carstvu u istom stanju u kome se nalazila 1717. godine, i pod istim uslovima kao i Beograd. S obzirom na ovakvo rješenje u ugovoru, Austrijanci su morali porušiti sve one dijelove tvrđave koje su oni sami izgradili, u međuvremenu od 1718. do 1739. godine. Rušenje tih dijelova tvrđave trajalo je naredna tri mjeseca. Sava i Dunav ponovo su postali granica između Osmanskog carstva i Austrije. Takvo stanje ostaće sve do pred kraj XVIII stoljeća.¹⁹

Mada je od 1739. godine Šabac ponovno postao središte jedne od nahija Zvorničkog sandžaka, Carski divan je istovremeno ovu oblast, odmah po zaključivanju mirovnog sporazuma, stavio i u zavisnost od muhafiza Beograda Ali-paše Abdipašazade, koji je, kao namjesnik novog pograničnog Smederevskog sandžaka, dobio ovlašćenja da zavede red u osvojenim zemljama. Na ovaj način je Šabački kadiluk, u novim uslovima, stvorenim izlaženjem osmanske granice na Savu, bio uključen u Beogradski muhafizluk – vojnu krajinu pod upravom beogradskog vezira. Ova mjera toliko je uticala na administrativni položaj Šabačkog kadiluka da se on, krajem XVIII stoljeća, i u samoj Bosni prestao smatrati dijelom Bosanskog pašaluka, tj. Zvorničkog sandžaka. Dok je cjelokupni vojni i upravni život u Šapcu bio okrenut Beogradu, vezanost nahije šabačke za Zvornički sandžak ostala je u određenim vidovima narodnih obaveza.²⁰

U drugoj polovini XVIII stoljeća broj muslimanskog stanovništva u Šabačkoj nahiji stalno raste. U nadležnosti šabačkog kadije, u ovo vrijeme, nalazile su se Šabačka i Mačvanska nahija. Od 1770. do 1788. godine, kadije u Šapcu ostajale su na svojoj dužnosti u prosjeku od jedne do tri godine. U novom

---

¹⁷ Pantelić, D., *Popis pograničnih nahija Srbije posle Požarevačkog mira*, Spomenik SANU, XCVI, Beograd, 1948., str. 11, 29-30.

¹⁸ Ibid, str. 30.

¹⁹ Veselinović, R., *Šabac i Šabačka nahija (distrikt) od 1683. do 1739. godine*, str. 304, 308, 331.

²⁰ Tričković, Radmilja, *Šabac i njegova nahija od 1740. do 1804. godine*, u Šabac u prošlosti, I, Šabac, 1970., str. 348.

ratu, godine 1788., Austrijanci su uspjeli zauzeti Šabac. Međutim, odredbama mirovnog ugovora, zaključenog u Svištovu 4. augusta 1791. godine, Austrija je bila obavezna da gradove Beograd, Smederevo i Šabac, koje je tad jedino držala, preda osmanskim vlastima u roku od šezdeset dana.²¹

Tokom dugotrajne osmanske vladavine na ovim prostorima, Šabac je postao veoma značajno mjesto, na kome se odvijala trgovina, i kroz koje su se kretali karavani, prevozeći iz Istanbula i sa Bliskog istoka egzotičnu robu u Ugarsku i Austriju, a u drugom smjeru industrijsku robu. Šabac je bio veoma značajan pogranični grad za Osmansku imperiju. Kroz Šabac se, također, odvijala veoma živa unutrašnja trgovina između krajnjih zapadnih krajeva Osmanskog carstva i njegovih centralnih i istočnih dijelova. U vremenu pred Prvi srpski ustanak, Srpska varoš u Šapcu brojila je 56 porodica, sa 516 duša, što bi činilo blizu jednu trećinu ukupnog gradskog stanovništva.²² Za vrijeme Prvog srpskog ustanka 1804. godine, u njegovoj okolini odigralo se nekoliko značajnih bitaka između Osmanlija i srpskih ustanika. Najznačajnija je, svakako, bila bitka na Mišaru, 1. augusta 1806. godine. Osmanlije su 27. januara 1807. godine predali Šabac ustanicima, nakon 300 godina vladavine, a u njega ponovno ulaze 5. oktobra 1813. godine.²³

Po završetku Drugog srpskog ustanka, Šabac su Osmanlije definitivno izgubile. Godine 1830. Kneževina Srbija, dobijanjem hatišerifa, stiče pravo na nacionalnu unutrašnju samoupravu, a u njenim okvirima i Šabačka nahija.²⁴

U ovom vremenu evidentiran je veliki priliv pravoslavnog stanovništva u grad Šabac, tako da je 1844. godine Šabac imao 674 kršćanskih i 270 muslimanskih kuća, u kojima je živjelo 2.936 Srba i 1.350 muslimana.²⁵ Međutim, formalno tek 1867. godine i posljednji osmanski vojnik napušta tvrđavu *Bögürdelen* na Savi.

---

²¹ Jevtić – Vasiljević, *Šabačka tvrđava i postanak grada*, str. 439; Tričković, R., *Šabac i njegova nahija od 1740. do 1804. godine*, str. 351-353, 384-385.

²² Tričković, R., *Šabac i njegova nahija od 1740. do 1804. godine*, str. 388-389.

²³ Nešković, V., *Kalendar događaja i ustanova Šapca*, str. 11.

²⁴ Ibidem, str. 16.

²⁵ Nešković, Violeta, *Teftar poreskih glava u varoši Šabac 1835.*, Godišnjak Narodnog muzeja u Šapcu, IV, Šabac, 2003., str. 246.

1.2. Nahije Gornja i Donja Mačva

Nahija Gornja Mačva (Mačva-i Bala) – Srem, odnosno kasnije Mačva, po prvi puta se u historijskim izvorima spominje u „Ljetopisu popa Dukljanina“, pri navođenju sukoba slavenskog kralja Tihomila sa Ugrima, u kome Tihomil, neposredno pred svoju smrt pobjeđuje.²⁶ Rezultat navedenog događaja je uspostavljanje mira i granice na rijeci Savi do njenog utoka u Dunav.²⁷ Spomenuti Tihomil bio je, vjerovatno, bosanski velikaš, a svoje sjedište imao je u Šahbeskom gradu na Romaniji. Kao nagradu za pobjedu nad Ugrima, Tihomil je od bosanskog bana Budislava, koji se nalazio u Sremu, dobio mjesto velikog župana Raške.²⁸ Znači, negdje u X stoljeću je uspostavljena granica na Savi, dakle, Ugarska je sjeverno od te granice, dok su južno bile teritorije bosanskog plemstva. Analiza karata srednjovjekovne Ugarske i srpskih zemalja govori da navedeni prostor predstavlja svojevrsni „interregnum“, na koji je svoje aspiracije konstantno iskazivala Ugarska. Radi se o području koje je, kako je to Dinić primijetio, poznatije pod kasnijim nazivom Mačva.²⁹

Navedeno područje se tako dijelilo na onaj dio koji se nalazio pod ugarskom vlašću i prostor koji je bio u sastavu bosanskih zemalja Usore i Soli, kao najistočnija granica. Godine 1247., kralj Bela IV (1235.–1270.) osnovao je banovinu Mačvu, nazvanu tako po gradu Mačvi.³⁰ Za prvog bana Mačvanske banovine postavio je svog zeta, ruskog izbjegličkog kneza Rastislava Mihailoviča (1247.–1263.).³¹ U srpske ruke Mačva dolazi

---

²⁶ Mošin, Vladimir, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1950., str. 72; Šišić, Ferdo, *Letopis popa Dukljanina*, SKA, Beograd – Zagreb, 1928., str. 322.

²⁷ Mošin, V., *Ljetopis popa Dukljanina*, str. 72; Šišić, F., *Letopis*, str. 322.

²⁸ Hadžijahić, Muhamed, *Je li Tihomil iz Kronike popa Dukljanina – historijska ličnost?*, GDI BiH, XVII, Sarajevo, 1966./67., str. 404-406.

²⁹ Dinić, M., *Srpske zemlje u srednjem veku*, str. 52. U savremenim okvirima, pod geografskim terminom Mačva podrazumijeva se prostor koji je ograničen na zapadu tokom Drine, na sjeveru i istoku laktastom okukom Save (do Prače i Šapca) i na jugu Mačvanskim odsjekom. Dužina u meridijanskom pravcu iznosi 33 kilometra, a širina 27 kilometara. Površina 900 kilometara kvadratnih. Nadmoraska visina 78 do 90 metara. Najviša tačka leži u Prnjavoru, a najniža u Šapcu. (Grčić, M. – Grčić, Lj., *Mačva, Šabačka Posavina i Pocerina*, str. 36)

³⁰ Dinić, M., *Srpske zemlje u srednjem veku*, str. 285; Spremić, Momčilo, *Krupanj i Rađevina u srednjem veku*, u *Rađevina u prošlosti*, I, Beograd, 1986., str. 112.

³¹ Mijić, fra Stanko, *Vremeplov Bosanske Posavine, crkava i samostana na Raščici u Tolisi*, Tolisa, 2001., str. 32-33.

za vrijeme vladavine srpskog raskralja Stefana Dragutina, koji je bio u bliskim odnosima sa vladarskom porodicom srednjovjekovne Bosne.³² Tako Dragutin zaposjeda Mačvu, nekada sastavni dio Usore i Soli, za koju iz strateških razloga nije bio puno zainteresiran niti bosanski ban niti ugarski kralj, jer njihova utvrđenja su zapadnije, odnosno sjevernije kada je u pitanju Ugarska, tj. istočnije kada je u pitanju Bosna, gdje je rijeka Drina predstavljala sigurnu granicu.³³ Godine 1319. Mađari su povratili Mačvansku banovinu, a u narednom periodu ona je postala „jabuka razdora“ i ratovalo se više puta na njenom tlu.³⁴ Titula mačvanskog bana sve više je imala nominalno značenje, pogotovu kada u te krajeve počinju upadati Osmanlije.

Pod imenom Mačva u osmanskome periodu podrazumijevala se, u širem značenju, čitava istoimena srednjovjekovna oblast i banovina. U tom značenju stari osmanski ljetopisi spominju *vilajet Mačvu*, govoreći o osmansko-ugarskim borbama osamdesetih godina XV stoljeća. Kako je u toj oblasti postojala i župa istog imena, vjerovatno da ta župa odgovara nahiji Gornjoj Mačvi. Ta uža Mačva nalazila se uz Savu jugoistočno od Bitve, pa je, svakako, tamo bila i nahija Gornja Mačva, iako za to nemamo sigurnih dokaza. U ovoj nahiji spominju se 1533. godine sela Grabovac, Novakovac, Gornji i Donji Listovčan, Banov Brod ili Banovo Brdo(?), Podine, i dr., ali o njima nema vijesti iz ranijih vremena. Na osnovu činjenice da se godine 1548. za selo Grabovac kaže da je *derbend* (skela, pristanište, klanac), i da se zove Banovo Brdo (ili Banov Brod), a danas u tom kraju ima Banovo polje, vjerovatno da osmanska nahija Gornja Mačva odgovara srednjovjekovnoj župi Mačvi. Uostalom, i sam naziv ove nahije donekle određuje njen položaj.³⁵ Krajem XVII stoljeća (1688.), u toku austrijsko-osmanskih ratova, i na području Mačve evidentna su povlačenja osmanskih snaga. Mačvani su u to vrijeme protjerali Osmanlije

³² Naime, Dragutinova kći Jelisaveta udaje se za Prijezdinog sina (1284.) i nasljednika bosanskog banskog prijestolja Stjepana I Kotromanića. Ova „bosansko-srpska alijansa“ pokazala je značajne „političke rezultate“ jedno stoljeće kasnije, jer je dala „banu Tvrtku pravni osnov da se proglasi za srpskog kralja“. (Čirković, Sima, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd. 1964., str. 75; Jiriček, K., *Istorija Srba*, II, str. 192)

³³ Mutapčić, Edin, *Upravno-pravni položaj Usore i Soli od ranog srednjeg vijeka do početka XVII stoljeća*, /doktorska disertacija/, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2008., str. 94.

³⁴ Spremić, M., *Krupanj i Rađevina u srednjem veku*, str. 113.

³⁵ Handžić, A., *Dva popisa Zvorničkog sandžaka*, Sarajevo, 1986., str. 107, 159, 205.

„iz svih okolnih varoši i gradića“.³⁶ Godine 1788. u Mačvi se bilježi 30 sela sa 845 domova, i pored vrbovanja, u ovo vrijeme, za seobu u Rusiju, kada se veliki dio stanovništva Mačve i iselio iz zemlje.³⁷

Nahija *Donja Mačva* (tur. *Mačva-i-Zir*) – biće, vjerovatno, identična sa srednjovjekovnom župom *Bitvom*, koja se spominje još u ravaničkoj povelji kneza Lazara 1381. godine, kojom on daruje manastiru sela u Bitvi. Među darovanim selima spominju se, pored drugih, Crkvenica, Drenovac i Donji Drenovac, koji se spominju i u osmanskoj nahiji Donjoj Mačvi, s tom razlikom što se Drenovac ovdje zove Gornji Drenovac. Bitva je obuhvatala najveći dio današnje Mačve oko rječice Bitve, po kojoj je i ime dobila. U nahiji Donjoj Mačvi spominju se 1533. godine još sela Đurđevac, Trojanovac i Jedinovac.³⁸

---

³⁶ Veselinović, R., *Šabac i Šabačka nahija (distrikt) od 1683. do 1739. godine*, str. 286.

³⁷ Tričković, R., *Šabac i njegova nahija od 1740. do 1804. godine*, str. 358, 366.

³⁸ Handžić, A., *Dva popisa Zvorničkog sandžaka*, str. 109, 205.

Literatura

1. Benković, Ambrozije, *Naselja BiH sa katoličkim stanovništvom – katoličke župe BiH i njihove filijale od XII vijeka do danas*, Đakovo, 1966.
2. Cummins, J., *The Hound and The Hawk. The Art of Medieval Hunting*, Phoenix Press, 1988.
3. Ćirković, Sima, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd. 1964.
4. Dinić, Mihailo, *Srpske zemlje u srednjem veku*, Beograd, 1987.
5. Đurđev, Branislav, *Kanun-nama za Bosanski, Hercegovački i Zvornički sandžak iz 1539. godine*, Istorisko-pravni zbornik, III–IV, Sarajevo, 1950.
6. Evlija Čelebi, *Putopis* (prev. Hazim Šabanović), Sarajevo, 1996.
7. Grčić, M. – Grčić, Lj., *Mačva, Šabačka Posavina i Pocerina*, Beograd, 2002.
8. Hadžijahić, Muhamed, *Je li Tihomil iz Kronike popa Dukljanina – historijska ličnost?*, GDI BiH, XVII, Sarajevo, 1966./67.
9. Handžić, Adem, *Dva popisa Zvorničkog sandžaka*, Sarajevo, 1986.
10. Handžić, A., *Grad Šabac i njegova nahija u prvoj polovini XVI vijeka*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, IV, Tuzla, 1960.
11. Handžić, A., *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo, 1975.
12. Imamović, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1996.
13. Jireček, Konstantin, *Istorija Srba*, II, (prev. Jovan Radonić), Beograd, 1952.
14. *Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zvornički, kliski, crnogorski i skadarski sandžak iz XV i XVI vijeka*, sv. 1, (priredili: B. Đurđev, N. Filipović, H. Hadžibegić, M. Mujić i H. Šabanović), izd. Orijentalnog instituta, Sarajevo, 1957.
15. Kreševljaković, H., *Sabrana djela*, I–IV, Sarajevo 1990.
16. Marković, Tatjana, *Arhitektonsko nasleđe grada Šapca*, Šabac, 1996.
17. Miljković-Bojanić, Ema, *Smederevski sandžak 1476.–1560.: zemlja – naselja – stanovništvo*, Istorijski institut, knj. 46, Beograd, 2004.
18. Mijić, fra Stanko, *Vremeplov Bosanske Posavine, crkava i samostana na Raščici u Tolisi*, Tolisa, 2001.
19. Mošin, Vladimir, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1950.

20. Mutapčić, Edin, *Upravno-pravni položaj Usore i Soli od ranog srednjeg vijeka do početka XVII stoljeća*, /doktorska disertacija/, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2008.
21. Muvekkit, *Povijest Bosne*, I i II, Sarajevo, 1999.
22. *Najstariji katastarski popisi bosanskog, zvorničkog i kliškog sandžaka iz 1548. godine*, (nepublikovan), Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1978.
23. Nešković, Violeta, *Kalendar događaja i ustanova Šapca*, Šabac, 1994.
24. Nešković, Violeta, *Tefter poreskih glava u varoši Šabac 1835.*, Godišnjak Narodnog muzeja u Šapcu, IV, Šabac, 2003.
25. Pantelić, D., *Popis pograničnih nahija Srbije posle Požarevačkog mira*, Spomenik SANU, XCVI, Beograd, 1948.
26. Rački, Franjo, *Prilozi za geog.-statistički opis Bosanskog pašaluka*, Starine, XIV, Zagreb, 1882.
27. Spremić, Momčilo, *Krupanj i Rađevina u srednjem veku*, u *Rađevina u prošlosti*, I, Beograd, 1986.
28. *Šabac u prošlosti*, I, Šabac, 1970.
29. Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela*, Sarajevo, 1982.
30. Šabanović, H., *Turski izvori za istoriju Beograda*, Beograd, 1964.
31. Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1989.
32. Šišić, Ferdo, *Letopis popa Dukljanina*, SKA, Beograd – Zagreb, 1928.
33. Vasiljević, Milivoje, *Nalazi starijeg gvozdenog doba u Šapcu*, Beograd, 1977.
34. Zirojević, Olga, *Srbija pod turskom vlašću 1459.–1804.*, Beograd, 2007.